

ÚVODNÍK**VYŠŠIE, HLBSIE, ĎALEJ A SPOLOČNE***Jana Wachtarczyková*

Časopis Slovenská reč týmto číslom vstupuje do svojho 89. ročníka. V predchádzajúcich ročníkoch sme sa o niečo pozornejšie pozerali za seba a rekapitulovali. V tematickom čísle minulého roka (3/2023) nazvanom *Aktuálny stav a perspektívy rozvoja slovakistického lingvistického výskumu* sme sa sústredili na prítomnosť a 26 slovakistických pracovísk na Slovensku aj v zahraničí využilo príležitosť prezentovať svoju prácu, snaženie, výsledky aj ambície za posledných 5 – 6 rokov. Vďaka záujmu a fungujúcej spolupráci vzniklo číslo, ktoré je unikátne tým, že sa „slovakistické výskumy predstavujú komplexne, masívne a jednotne“, ale aj tým, že „do jeho obsahu prispelo až 63 autorov, čo je ďalší rekordný zápis do dejín nášho časopisu, tentoraz v počte prispievateľov v jednom čísle“.¹ Cieľom spomenutého tematického čísla bola prezentácia výskumu ako príležitosť na zhodnotenie stavu slovakistiky ako celku, v ktorom vidieť súvislosti, spoločenský kontext výskumu, jeho tendencie, trendy, výsledky a úspechy, ale aj problémy, chýbajúce diela či slabo zastúpené oblasti. Prostredníctvom prehľadu o činnosti slovakistických pracovísk sa však zviditeľňujú najmä ľudia, ktorí ich reprezentujú svojou publikačnou činnosťou, pedagogickou prácou a mnohými inými scientometricky nevykázateľnými snahami, ako napr. pestovaním a rozvíjaním vzájomných kontaktov, medziakademických výmen a rôznych foriem interakcie. Sprievodným efektom každého podobného čísla je dobrá vôľa spolupracovať, podieľať sa na spoločnej veci, ochota prispieť ku komplexnému obrazu, byť jeho súčasťou, patriť niekam. Pre redakciu sú to dobré správy o našej komunite, o schopnosti jej členov vyvinúť určité úsilie nad rámec bežných povinností vo vyššom, teda v spoločnom záujme.

Táto pozitívna skúsenosť nás oprávňuje dúfať, že sa slovakistike podarí zachovať si záujem o vlastné kultivovanie a rozvíjanie aj v budúcnosti. Myslíme pritom na rozvojové možnosti nášho časopisu v dosahu jeho pôsobnosti, ale zároveň vidíme, že to, čo je pre rozvoj a fungovanie sociálnych skupín dôležité, je principiálne rov-

¹ Ološtiak, M. – Wachtarczyková, J. (2023): Predhovor. In: *Slovenská reč*, 88/3, 8.

naké a súladiace. Podľa Antónia Guterresa by rok 2024 mal byť rokom budovania dôvery a nádeje vo všetko, čo môžeme spoločne dosiahnuť.² Generálny tajomník OSN vyzýva na udržateľný rozvoj, pestovanie vzájomnosti, hľadanie spoločných prístupov k cieľom, ktoré by boli prínosom pre všetkých. Znie to dobre, ale na všeobecnej deklaratívnej úrovni trochu ako klišé. Keď si však tieto želania vzťahujeme na seba, na naše konkrétne činnosti, idey dostávajú jasnejšie kontúry. Pestovanie vzájomnosti v prípade Slovenskej reči má formu spolupráce autorov, redaktorov a posudzovateľov pri príprave každého čísla. Má aj podobu rozhovorov s osobnosťami, diskusných príspevkov, recenzií ako reflexií práce iných ľudí a aj podobu správ o udalostiach a podujatiach. Prínos pre všetkých má podobu transferu informácií a výsledkov slovakistického výskumu ako odrazu diania v slovakistickej komunite na našich stránkach. Udržateľný rozvoj má podobu optimalizácie času, financií a personálnych kapacít na udržaní kvalitatívnych štandardov, ktoré sme prijali, podobu prijímania rozhodnutí v záujme približovania sa k cieľom, ktoré sme si vytýčili.

Medzi naše priority patrí ambícia, aby časopis zvyšoval svoj rating a mohol byť indexovaný v databáze Web of Science. Nevyhnutnou a prísne sledovanou podmienkou indexácie je dodržiavanie zvolenej periodicity vychádzania časopisu. Dlhodobou sa ukazuje, že pri zvyšovaní požiadaviek na úroveň textov, a tým aj pri dlhšie trvajúcom procese prípravy článkov od prijatia až po publikovanie, sa nedarí pripraviť číslo časopisu každé štyri mesiace tak, aby mohlo byť zostavené v tradičnej štruktúre, potrebnom rozsahu a kvalite. Preto sa redakčná rada rozhodla zmeniť periodicitu vychádzania Slovenskej reči na frekvenciu dvakrát ročne. Ostatné parametre časopisu sa nemenia – zvyčajný rozsah a štruktúra obsahu ostávajú zachované. Fakultatívne rátame aj s možnosťou tretieho čísla v prípade špeciálnych tém v slovenčine alebo v angličtine. Veríme, že sa táto úprava vydávania čísel stretne s pochopením odbornej verejnosti, pretože je vedená snahou o prijateľné riešenie pre všetkých, ale bez kompromisov, ktoré by sa týkali úrovne textov na publikovanie. Pre tento trend môže byť už teraz (od roku 2024) určitou satisfakciou a dobrou správou postup Slovenskej reči do druhého kvartilu (Q2) podľa indikátora prestíže periodík Scimago Journal and Country Rank.³

Od 89. ročníka bude v časopise niekoľko inovácií. Jednou z nich je voľba typu licencie publikovaných textov. Deklarovanie spôsobu, akým verejnosť môže používať či zdieľať publikované texty, je už nevyhnutnou náležitosťou každého odborného periodika. Ide o licencie Creative Commons (CC), ktoré „slúžia individuálnym nositeľom autorských práv aj inštitúciám (i veľkým projektom a databázam ako Wikipedia, YouTube atď.) tým, že štandardizujú spôsob udelenia súhlasu pri nakladaní

² <https://unis.unvienna.org/unis/sk/pressrels/2023/unissgsm1376.html> (cit. 28. 4. 2024).

³ https://www.scimagojr.com/journalrank.php?order=tc&ord=asc&min=30&min_type=cd&country=SK (cit. 9. 5. 2024).

s autorskými dielami“.⁴ Existuje viacero typov licencií CC a keďže Slovenská reč už dávnejšie publikuje v režime open access, redakčná rada sa rozhodla zvoliť pre svoj obsah najprístupnejšiu licenciu CC BY 4.0. Tento typ licencie umožňuje verejnosti zdieľať a šíriť dokumenty z časopisu Slovenská reč v akomkoľvek formáte a médiu, upravovať ich a transformovať za podmienok, že vždy bude uvedený autor dokumentu v odkaze na bibliografický údaj a bude uvedené, či došlo k nejakým zmenám v dokumente.⁵ Autorské práva prispievateľov do časopisu nie sú zvolenou licenciou nijako dotknuté. Aj tento krok deklarujúci spôsob využitia obsahu časopisu je potrebný pri dosahovaní kritérií indexovania vo Web of Science.

Ďalším novým prvkom bude pridelenie tzv. DOI (Digital Object Identifier)⁶ ku každému textu. Prostredníctvom tohto medzinárodného identifikátora elektronického dokumentu bude označený text trvalo a jednoznačne identifikovateľný na webe a bude odkazovať na plnú verziu dokumentu. Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i., využil možnosť Ústrednej knižnice SAV, v. v. i., ktorá je členom The Publishers International Linking Association, Inc. (PILA), zastrešujúcej agentúru CrossRef, a zmluvne sa dohodol na procese pridelenia a registrácie DOI pre potreby svojich časopisov a následného exportu metadát do medzinárodnej registračnej agentúry CrossRef. DOIs sú nákladová položka, ktorú znáša vydavateľ časopisu, pričom administráciu DOIs zabezpečuje každá redakcia.

A do tretice ešte jeden identifikátor. Nielen časopisy a elektronické dokumenty majú svoje identifikátory, ale aj samotní autori môžu získať svoj osobný kariérny identifikátor. „ORCID je súčasťou širšej digitálnej infraštruktúry potrebnej pre výskumných pracovníkov na zdieľanie informácií v globálnom meradle. Odlišuje jednotlivca od ostatných výskumných pracovníkov s rovnakým alebo zameniteľným menom.“⁷ Časopis Slovenská reč podporuje aj túto možnosť identifikácie a bude uverejňovať ORCID tých autorov, ktorí ho majú a používajú. Aj keď si o trende všemožného digitálneho značkovania môžeme myslieť svoje, ak je časopis formou služby pre svoju komunitu, nemôže neprijímať nové výzvy, ktoré sa otvárajú v intenciách akadémie a globalizovaného výskumného sveta, ktorého je súčasťou.

Zvyšovanie viditeľnosti a ratingu Slovenskej reči v širšom jazykovednom priestore siete vnímame ako prioritu, snažíme sa vychádzať v ústrety domácej slovakistickej komunite nielen vydávaním nového obsahu, ale aj novými možnosťami využívania jeho staršieho obsahu, teda všetkých textov, ktoré sú k dispozícii. Vďaka tomu, že texty časopisu sú digitalizované a predovšetkým vďaka ochote a agilite

⁴ <https://uk.sav.sk/pre-vedcov/open-access/creative-commons/> (cit. 9. 5. 2024).

⁵ Musia sa uviesť modifikácie dokumentu (porov. <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) (cit. 9. 5. 2024).

⁶ <https://uk.sav.sk/pre-vedcov/trvale-identifikatory/doi> (cit. 9. 5. 2024)

⁷ <https://uk.sav.sk/pre-vedcov/trvale-identifikatory/orcid> (cit. 25. 5. 2024).

kolegu R. Garabíka, sme mohli minulý rok sprístupniť verejnosti špecializovaný korpus – Korpus časopisu Slovenská reč.⁸ Tento korpus sa zaradil medzi ostatné špecializované korpusy, ktoré verejnosti poskytuje JÚLŠ SAV. Tento korpus obsahuje 23 miliónov tokenov, 18 miliónov slov a 1.2 milióna odsekov⁹ a je výnimočný tým, že obsahuje aj staršie texty (od r. 1932). Jeho používanie nevyžaduje žiadnu registráciu, je voľne dostupný pre kohokoľvek. „Náš“ korpus je tiež prvým metajazykovým korpusom svojho druhu medzi jazykovednými časopismi a ukazuje, čo všetko je možné vďaka kombinácii dávnomínulého úsilia jazykovedcov, súčasnej technológie i ľudskej šikovnosti. Starý i novší slovenský jazykovedný diskurz v korpuse oživa práve pre tých, ktorí ho dokážu oceniť a jazykový materiál využiť zas o niečo hlbšie. Veríme, že tento korpus môže byť motivujúcim príkladom a základom pre vytvorenie väčšieho, všeobecnejšieho a pre slovakistiku reprezentatívnejšieho súboru komunikátov, napr. korpusu slovenských jazykovedných textov.

V roku 2024 vyjde Slovenská reč dvakrát. Toto prvé číslo je tradičné a bežné, so zvyčajnými rubrikami. V druhom, tematickom čísle budú publikované príspevky zo seminára *Jazykovedné dielo Antona Habovštiaka. Inšpirácie a metamorfózy*, ktorý sa bude konať na počesť stého výročia narodenia tejto významnej osobnosti slovenskej jazykovedy a literatúry.

Aj keď prvé tohtoročné číslo považujeme za bežné, je to bežnosť s pozitívnou konotáciou, ak sa podarí systémovú schému časopisu vyskladať z rozmanitých a rôznorodých, inšpirujúcich a hodnotných jednotlivostí v každej rubrike. V štúdiách a článkoch prinášame štyri texty a rovnaký počet aj v Diskusiách a rozhľadoch. Onomastiku v pragmatickom aspekte predstavujú J. Sokolová a V. Pulčár v článku *Obchodné meno v kontexte pragmalingvistických vzťahov*. Súčasnú porovnávaciu lexikografiu na veľmi konkrétnom príklade zastupuje príspevok *Koncepcia Poľsko-slovenského slovníka* od M. Vojtekovej. Historický exkurz ponúka K. Rausová v článku *Sémantický vývin lexém biskup, kňaz, farár a pop v slovenských nárečiach* a rubriku uzatvára a zároveň odľahčuje pohľad na *Jazykovo-štylistické dominanty slovenských piesňových textov (hitov z rokov 1993 – 2022)* L. Ivančovej a A. Čurošovej Gavalcovej.

Rozhľady sa dívajú ďaleko do minulosti a ak nie na zabudnuté, tak zabúdané hodnoty, no sledujú aj živú prítomnosť a jej novoty. Rozsiahlou štúdiou „*Tomášiku! – tvoje slová nikdy nepominú...*“ *Hymnická pieseň Hej, Slováci v niekoľkých obrazoch* sa po dlhom čase v našom časopise autorsky prezentuje M. Nábělková, aby pripomenula okolnosti vzniku a 190-ročné pôsobenie etnosignifikatívnej skladby Hej, Slováci! v našich kultúrnych dejinách. I. Lábaj ide ad fontes v príspevku *Chápanie vidu v gramatikách češtiny a slovenčiny v 17. – 18. storočí napísaných po la-*

⁸ https://www.juls.savba.sk/sr_korpus.html (cit. 9. 4. 2024).

⁹ K 1. 7. 2024.

tinsky. O tom, že technológie a korpusy pre nás oživujú aj históriu jazyka, ale aj stále posúvajú (vylepšujú, zjednocujú) koncepciu a metodiku práce s prameňmi, so spracovaním textov z predpisovného obdobia, svedčí aj text *Historický korpus slovenčiny: hist 6.0* od K. Rausovej. Technologické nástroje na prácu s jazykom na našej webstránke môžu byť aj predmetom diskusie, vyvolávajú otázky, očakávania a postoje používateľov k vygenerovanému výsledku týchto nástrojov. V tomto čísle uverejňujeme reakciu *Ad: Kritický náhľad na automatický preklad do štúrovskej slovenčiny* od K. Bobekovej, J. Levickej a M. Majerčíkovej, teda na príspevok S. Habi-janca z čísla 1/2023, ktorý tematizoval fungovanie a prínos automatického prekladača z/do štúrovskej slovenčiny zvaného ludevít. Aj keď vždy je možné diskutovať neformálne a kuloárne, sme presvedčení, že časopis našej komunity má slúžiť aj na to, aby odrážal rozličné legitímne podnety na diskusiu a potvrdzoval, že názorové či postojové strety sú v našom prostredí normálnym a zdravým úkazom.

Rubriku Recenzie a glosy naplnil G. Rožai reflexiou *Krátkeho jazykového atlasu gemerských nárečí* od Štefana Tóbika, ktorý v roku 2019 vydala Prešovská univerzita. Autor nespochybňujúc hodnotu slovníka pripomína aj nedostatky izoglosnej metódy zobrazovania nárečovej situácie na konkrétnych príkladoch a nastroľuje otázku, či a do akej miery je v reedíciách možná korekcia údajov z originálu.

V rubrike Rozličnosti a rozhovory prinášame dva texty venované tohtoročným jubilantom. Prvým je netradičný dialogizovaný medailón od P. Karpinského k jubileu známeho jazykovedca, literárneho historika a pedagóga Ladislava Bartka. Jeho životná cesta dlhá 90 rokov a práca v oblasti kultúry jazyka, historickej jazykovedy, dejín slovenčiny, dialektológie (a iných jazykovedných oblastiach) je hodná uznania, pozornosti a sprostredkovania aj pre tých, ktorí pána docenta osobne nepoznajú. Ďalší životný príbeh, a najmä postoje a názory na pomery, problémy a výzvy súčasnej jazykovedy v príznačne nazvanom rozhovore s Petrom Ďurčom (*Lingvistický výskum 21. storočia ponúka možnosti, o ktorých sme nemohli ani snívať*) zachytávajú M. Hornáček Banášová, S. Fraščíková a A. Braxatorisová. Je nám ct'ou, že v časopise môžeme dať priestor aj žánru rozhovoru s významnými osobnosťami našej society a milo videnou subjektivitou poľudšťovať a vyvažovať tzv. vedecký obsah odborného periodika a nerezignovať na udržiavanie a kultivovanie vzájomnosti.

V dobrej tradícii pripomínania si jubileí našich kolegov pokračujeme (hoci len v elektronickej verzii) aj v Kronike. Tentokrát prostredníctvom medailónu *Quis custodiet ipsos custodes?* od M. Ološtiaka a J. Wachtarczykovej venovanému dlhoročnej redaktorky nášho časopisu Júlii Behýlovej a zdravice I. Ripku na počesť životného jubilea Márie Imrichovej. V tejto rubrike sa vraciame aj k populárnemu cyklickému podujatiu, už k XXXII. kolokviu mladých jazykovedcov, konanom v roku 2023 v Prešove, o ktorom v správe informuje M. Bednarczyk.

Na záver chceme poďakovať všetkým, ktorí autorsky prispievajú do časopisu a utvárajú jeho podobu. Ďalej aj tým, ktorí sa nezištne podieľajú na posudzovaní a príprave textov na publikovanie a zároveň aj tým, ktorí vytvárajú korpusy a trénujú neurónové siete, aby poskytlí verejnosti nové nástroje na výskum jazyka, ale aj na praktické alebo edukačné účely či dokonca na hry s jazykom. Teší nás, že sa v Slovenskej reči dá nielen čítať, ale vďaka korpusu aj vyhľadávať. Predovšetkým však ďakujeme našim čitateľom za priazeň a veríme, že si pri čítaní alebo pri vyhľadávaní v korpuse nájdu nielen to, čo cielene hľadali, ale aj niečo nové, zaujímavé a inšpiratívne. Bez vás, čitateľov, vášho ďalšieho a hlbšieho čítania a spoločného čítania, nebude mať pestovanie vzájomnosti a snaženie sa o vyššie ciele pri vydávaní časopisu ani úspech, ani očakávaný efekt.

Jana Wachtarczyková

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.

Panská 26, 811 01 Bratislava

E-mail: jana.wachtarczykova@juls.savba.sk